

Волкова Н. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3790-3636

e-mail: n.volkova@donnu.edu.ua

Віньгора Д. С., магістрант кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

e-mail: vinhora.d@donnu.edu.ua

Проблемна кредитна заборгованість банків України: сучасний стан та напрями її подолання

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемної кредитної заборгованості банків України на сучасному етапі та виявленню напрямів її подолання. У статті проведено аналіз кредитного портфеля банків України впродовж 2014-2020 років. Крім того, на основі статистичних даних виявлено динаміку окремих активів банків України, проаналізовано вплив облікової ставки як основного фактора, що стримує видачу кредитів, визначено фактори, що впливають на появу проблемних кредитів у банківській установі. Наведено та проаналізовано статистичні дані щодо обсягів кредитування банківськими установами суб'єктів господарювання та фізичних осіб в Україні. На основі проведеного аналізу досліджено основні фактори збільшення кредитної заборгованості. Опираючись на світовий досвід, запропоновано шляхи подолання проблемної заборгованості вітчизняних банків задля стабілізації кредитної системи.

Ключові слова: проблемний кредит; банк; прострочена заборгованість; активи банків; ставка за кредитами.

Volkova Nelia, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Banking, Vasyly' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Vinhora Diana, Master of Department of Finance and Banking, Vasyly' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Problem Credit Debt of Ukrainian Banks: Current Status and Ways to overcome it

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of problem about credit indebtedness of Ukrainian banks at the present stage and to identifying ways to overcome it. The article analyzes the loan portfolio of Ukrainian banks during 2014-2020. For the last five years, the banking system of Ukraine has been developing in the conditions of military conflict and permanent political and economic crisis. After the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and certain regions of Donetsk and Luhansk, domestic commercial banks lost part of their assets that remained in the occupied territories. These events forced the National Bank of Ukraine to take measures to stabilize the credit system, which led to the withdrawal of a large number of insolvent banks from the market.

Purpose. The purpose of the study is to analyze the current state of credit debt problem of Ukrainian banks and to identify ways to neutralize it.

Results. Based on statistical data, the dynamics of individual assets of Ukrainian banks, characterized by the discount rate as the main deterrent to lending, certain factors influencing the emergence of problem loans in a banking institution. Statistical data on the volume of lending to banking institutions by business entities and individuals in Ukraine are presented and analyzed. Based on the analysis, the main factors of increasing creditworthiness are investigated. Based on world experience, we offer ways to overcome the problematic team of domestic banks in the rear stabilization of the credit system.

Conclusions. The conducted research confirmed the theoretical expediency and practical significance of the analysis of the current state of credit indebtedness problem of Ukrainian banks, which allows to determine the ways of its neutralization. The assessment of some indicators of banks' activity revealed a number of factors that negatively affect the work with problem loans, namely: reduction in the number of banks (in particular, banks with foreign capital), reduction in lending, which is directly related to rising interest rates on loans, real incomes, the devaluation of the national currency and more. Each bank must develop a set of measures applicable to a particular category of problem loans, work out algorithms for the interaction of units in the event of certain signs, options for behavior depending on the degree of effectiveness of the measures applied. Implementation of the proposed banks in practice measures to reduce bad debts will be the subject of our further study.

Keywords: problem loan; bank; overdue debt; bank assets; interest rate on loans.

JEL Classification: E40, G21.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України виникає чимало перешкод для стабільного функціонування банківських установ, однією з таких проблем є неповернення позичальниками виданих кредитів. У результаті цього, наслідки кризи боргів можуть стати руйнівними для національної економіки країни, оскільки значна кількість наданих позик не повертається своєчасно, це гальмує подальшу кредитну підтримку банками розвитку реального сектору національної економіки й негативно позначається на темпах і масштабах суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями проблемної кредитної заборгованості банків в ринковій економіці займалися вітчизняні та закордонні вчені. Зокрема, значний вклад у розкриття цієї теми зробили: О. Барановський, В. Геєць, О. Дзюблюк, А. Мороз, Л. Примостка, Е. Кейд, Д. Сінкі, П. Роуз. Фундаментальні основи подальшого розвитку ризикології та ризик-менеджменту були викладені в роботах В. Буряка, Т. Васильєвої, О. Лаврушина, С. Леонова, Р. Набока, Г. Марковіц, Ф. Найт, Н. Мерфі. Дослідженням стану та методів управління проблемними кредитами займалися багато вітчизняних учених, зокрема В. Міщенко, В. Сирота,

Я. Черничук та закордонних. Серед визначальних у питанні управління проблемних кредитів шляхом використання сек'юритизації активів є дослідження Дж. Сінкі. Проте питання проблемної кредитної заборгованості банків в Україні, нині залишається актуальною темою і потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану проблемної кредитної заборгованості банків України, визначення напрямів її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні п'ять років банківська система України розвивається в умовах військового конфлікту та перманентної політичної та економічної кризи. Після окупації АР Крим та окремих регіонів Донецької та Луганської областей вітчизняні комерційні банки втратили частину своїх активів, що залишились на окупованих територіях. Зазначені події змусили Національний банк України до заходів щодо стабілізації кредитної системи, які призвели до виведення великої кількості неплатоспроможних банків з ринку. За даними НБУ (рис. 1) кількість банків в Україні протягом 2014-2020 рр. скоротилася зі 180 до 75. Крім того, суттєво скоротилася частка банків з іноземним капіталом протягом аналізованого періоду, а саме: з 49 у 2014 році до 35 у 2020 році.

Рисунок 1 – Кількість банків, що мають банківську ліцензію у 2012-2019 рр. (станом на 01.01)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [1]

Якщо проаналізувати активи вітчизняних банків у 2014-2020 рр., то варто зазначити, що попри загальну тенденцію скорочення кількості банків, обсяг їх активів продовжував зростати протягом усього аналізованого періоду та у 2020 р. склав 1 986 529 млн грн, що на 29,1% більше у порівнянні з 2014 роком (рис. 2). Загальні обсяги кредитування протягом всього аналізованого періоду теж демонструють позитивну динаміку до зростання, і їх темп зростання у 2020 р. у порівнянні з 2014 р. складає 11,8%. Загальна ситуація може бути оцінена значно гірше, якщо здійснити цю ж оцінку з урахуванням інфляції.

Якщо розглянути обсяги кредитування у розрізі позичальників, то в структурі наданих кредитів протягом усього аналізованого періоду переважали кредити суб'єктам господарювання: станом на початок періоду їх частка становила 76,7 % – у 2014 р., а станом на початок 2020 р. їх частка в структурі зросла до 79,5 відсотків. У цілому обсяги кредитування суб'єктів господарювання за період 2014–2020 рр. зросли на 15 відсотків. Водночас кредити фізичним особам зросли на 18,8 %, при цьому тенденція до зростання обсягів була нестійкою протягом аналізованого періоду. Обсяги кредитів, наданих фізичним особам, мали тенденцію до

скорочення: у 2016 р. – 3329 млн грн та у 2017 р. – на 18326 млн грн відповідно. До факторів, що призвели до скорочення кредитування населення можна віднести високі процентні ставки за кредитами внаслідок суттєвого зростання облікової ставки у ці

роки, реструктуризація та погашення валютних кредитів, невпевненість у стабільності доходів та зростання частки витрат на комунальні послуги, дія яких в сукупності обмежувала можливості громадян у обслуговуванні кредиту.

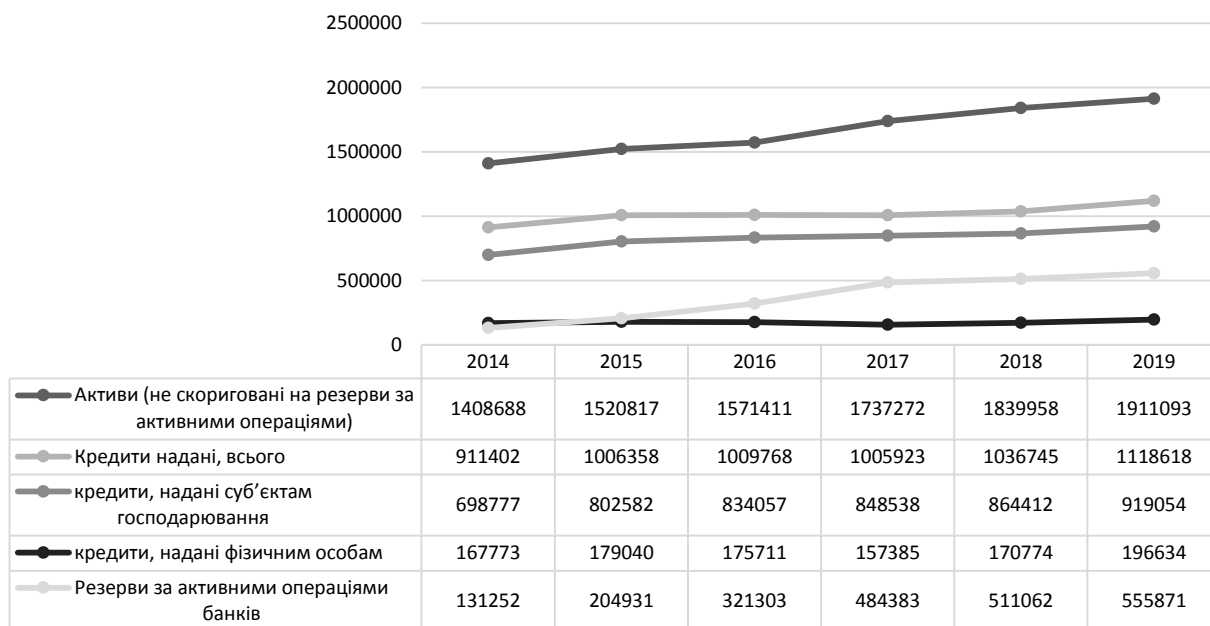

Рисунок 2 – Динаміка окремих активів банків України у 2012-2019 рр. (станом на 01.01)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [2]

Кредитні операції банку є найбільш дохідними, але й найбільш ризиковими. Зниження обігу та обсягів виробництва основних галузей, зниження реальних доходів населення за високої девальвації національної валюти, низька ліквідність та капіталізація банківських установ вплинули на зростання проблемної заборгованості в Україні впродовж 2014–2020 років.

Як бачимо з рис. 3, протягом 2014-2020 рр. обсяг виданих кредитів змінювався, вагоме зростання

відбулося протягом 2019-2020 рр., коли значення збільшилось з 1 360 764 млн грн до 1 494 460 млн грн, при цьому значення прострочених кредитів зменшилось на 14,2% у порівнянні з 2019 роком [3]. Це пов'язано з коливанням облікової ставки, збільшенням кількості методів погашення проблемних кредитів, посиленням контролю з боку банків над платоспроможністю позичальника.

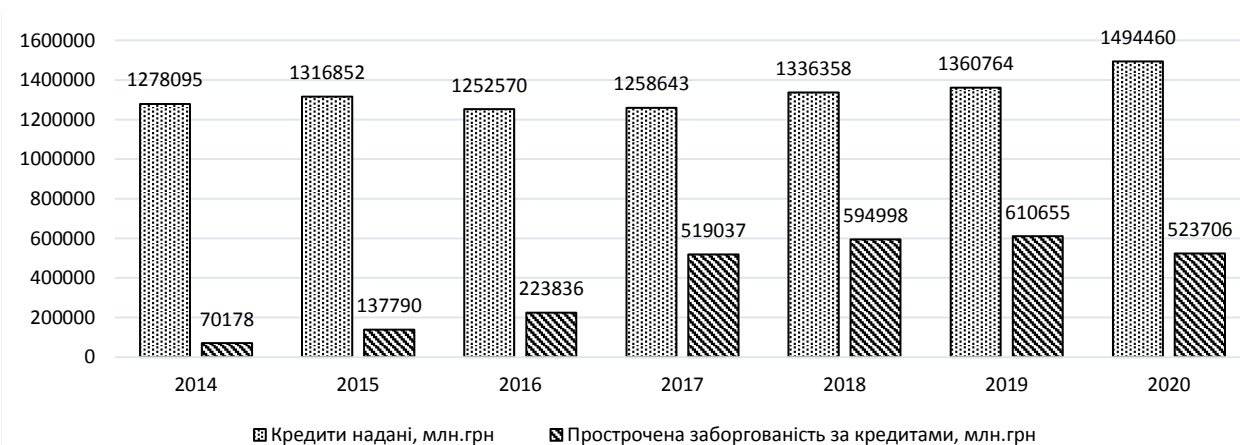

Рисунок 3 – Співвідношення наданих кредитів до простроченої заборгованості, 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [3]

На зростання простроченої заборгованості за кредитами протягом 2014-2019 рр. вплинуло ряд факторів: загальний фінансово-економічний стан країни та регіону, в якому банк здійснює свою діяльність; рівень захисту економічних інтересів банківської системи й кожного окремо взятого банку, що передбачений законодавством країни; чинна податкова система і рівень оподаткування; інші, непрогнозовані економічні кризи, дефолти платіжів за зобов'язаннями держави тощо [3].

Іншою проблемою є внутрішні чинники виникнення проблемної заборгованості, що пов'язані з діяльністю самого банку, а саме:

- неповна чи невірогідна інформація про позичальника;
- недостатньо продумана та розроблена кредитна політика банку;
- неякісна оцінка кредитоспроможності позичальника;
- недостатній рівень контролю за позичальником після видачі кредиту.

Важливо зазначити, що зростання частки проблемних позик у кредитному портфелі українських банків призводить до збільшення неробочих активів та скорочує можливості кредитування національної економіки в умовах конкурентного середовища. Платоспроможні підприємства, відчуваючи гостру потребу у залученні

додаткових фінансових ресурсів, зважаючи на негативну тенденцію в економіці, що складається внаслідок кредитування збиткового бізнесу, змушені скорочувати обсяги виробництва або шукати можливості співпраці з іноземними фінансовими установами для залучення необхідних ресурсів [4].

Як свідчить практика, велика кількість проблемних кредитів призводить до падіння довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем із платоспроможністю та ліквідністю, погіршення репутації банку. У кожному банку має бути розроблений свій комплекс заходів, що застосовується до кожної категорії проблемних кредитів, відпрацьовані алгоритми взаємодії підрозділів у разі появи тих чи інших ознак, варіанти поведінки залежно від ступеня ефективності застосовуваних заходів. Завдання менеджменту під час управління проблемними кредитами полягає у мінімізації збитків за кредитними операціями банку за допомогою відповідної системи управління [5].

Залежність простроченої заборгованості і відсоткової ставки за простроченими кредитами протягом 2019 р. показано на рис. 4. Як бачимо, пряма залежність відсутня, проте найбільший ризик неповернення існує за кредитами, у яких відсоткова ставка коливається в межах 72-76%, 56-60%, 40-44 відсотків [2].

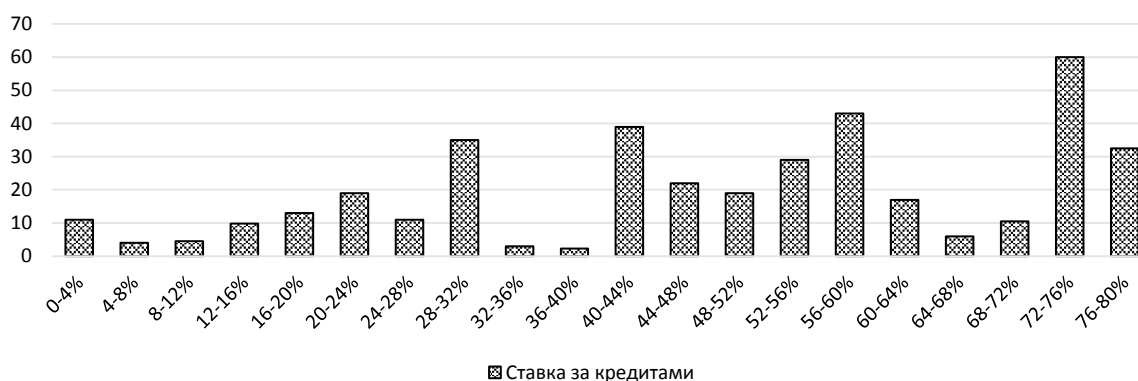

Рисунок 4 – Частка прострочених кредитів залежно від ставки за кредитами, у % річних (2019 рік)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [2]

За даними Національного банку України, на кінець грудня 2019 р. розмір відсоткової ставки за кредитами у гривні для населення складав в середньому 35% річних. Для бізнесу вартість запозичень коливалася від 15,7% до 19,6% річних.

Для порівняння у Європі (у країнах, де валютою є євро), за даними Європейського центрального банку, середній розмір відсоткових ставок для бізнесу та населення — 1,5-1,6% річних. Різниця більш ніж десятикратно. При цьому ключовими факторами у визначенні відсоткових ставок залишаються облікова

ставка центрального банку, рівень ризику в економіці та ризик довіри банку до позичальника [6].

Одним з основних показників, що стримує видачу кредитів, є облікова ставка НБУ (рис. 5).

Як правило, термін «облікова ставка» означає відсоток, під який центральний банк (у випадку України – НБУ) фінансує комерційні та державні банки, які потім цим коштом видають кредити.

Протягом 2018 р. вона підіймалася тричі – з 14,5% на початок року до 18% на кінець. З 24.04.2020 р. по 11.06.2020 р. облікова ставка НБУ становила 8 відсотків. З 12.06.2020 р. – 6 відсотків. Такий її рівень

сформовано під впливом наступних факторів. По-перше, це дає змогу покрити збільшений до 7,5% ВВП дефіцит державного бюджету. Україна зможе впевнено пройти період пікового боргового навантаження, а також профінансувати заходи з підтримки бізнесу та населення в умовах, коли сповільнюється ділова активність, знижується зайнятість і податкові надходження до бюджету, а іноземні інвестори залишають ринки, що розвиваються. По-друге, фінансування від МВФ та

інших офіційних міжнародних партнерів допоможе підтримувати міжнародні резерви України на рівні 27-29 млрд дол. США упродовж цього та наступних років.

Облікова ставка є наслідком високих ставок на залучення єврооблігацій – ріст від 7,75% до 10 відсотків. Чинниками, які додатково впливають на облікову ставку, є ріст попиту всередині країни, активна трудова міграція (як результат, зростання зарплат заради утримання працездатного населення всередині країни).

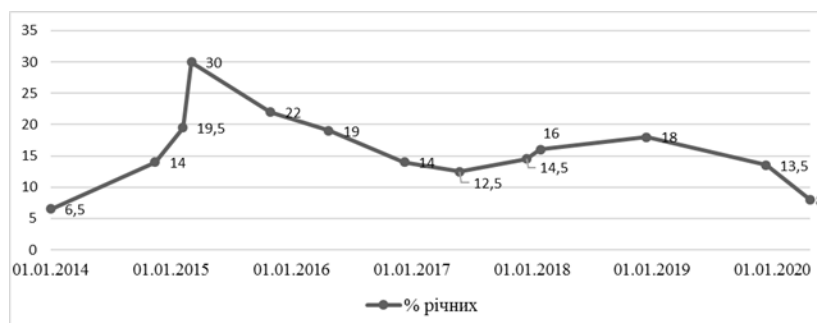

Рисунок 5 – Динаміка облікової ставки НБУ протягом 2014-2020 рр. (станом на 01.01)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [2]

У ширшому сенсі під обліковою ставкою розуміють фінансовий механізм, що дозволяє регулювати різні процеси в економіці й впливає на процеси, що відбуваються у фінансовій системі.

Найвагоміший вплив облікової ставки проявляється:

- в інфляції, тобто знеціненні грошей, які пересічні споживачі відчувають на собі через зростання цін;
- у доступності кредитів і конкретній відсотковій ставці за ними.

У спрощеному вигляді висока облікова ставка призводить до зниження кількості банків, які бажать брати кредити у центральних банків, що призводить до зростання процентної ставки за кредитом, зниження кредитування економіки та населення, падіння попиту і, як наслідок, уповільнення економічного зростання.

Однак зворотним боком останнього, у цьому разі позитивним, є зниження інфляції й зростання цін на споживчому ринку.

За низької облікової ставки відбувається протилежне, тобто зростає кредитування економіки та населення, внутрішній попит і економічне зростання прискорюється, з неминучим зростанням інфляції [7].

Стрімке збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банків зумовлює значні відрахування в резерви на покриття втрат за кредитними операціями. Банківський капітал

використовується неефективно під час відрахування великих сум в резерви під кредитні ризики водночас із витратами на адміністрування проблемних кредитів. Проаналізуємо частку резервів за активними операціями та частку простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків (рис. 6).

Упродовж 2014-2019 рр. відбувалося стрімке зростання частки резервів за активними операціями та частки простроченої заборгованості. Зокрема, частка резервів за активними операціями у 2019 р. збільшилась на 32,3 млн грн, у порівнянні з 2014 р., або більш ніж у 3 рази, а частка простроченої заборгованості у 2017 р. зросла більш ніж у 2 рази, у порівнянні з 2016 р. і має тенденцію зростання до 2019 року. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків. По-перше, зростання проблемної заборгованості спричиняє збільшення обсягу втрат, пов'язаних з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом. По-друге, воно приводить до появи додаткових операційних витрат, пов'язаних з поверненням проблемного кредиту, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. По-третє, воно негативно впливає на репутацію банку, його рейтингах, що спричиняє зниження рівня довіри з боку вкладників та інвесторів [7].

Рисунок 6 – Динаміка резервів за активними операціями та простроченої заборгованості банків протягом 2014-2019 рр., млн грн (станом на 01.01)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [2]

Зважаючи на світовий досвід регулювання кредитної сфери, можна виділити такі напрями подолання проблемної заборгованості вітчизняних банків:

– застосування інноваційних технологій та методик для оцінки платоспроможності клієнтів (наприклад спосіб кредитування Peer-to-Peer, який використовує ПАТ КБ «Приват банк»);

– удосконалення єдиного кредитного реєстру для банків. На даному етапі функціонування інформаційної системи «Реєстр позичальників» виникли проблеми у її діяльності, внаслідок чого самі банки поки не вважають систему ефективною і ставляться до неї відповідно. Наприклад, формально банк декларує передачу негативних кредитних історій в Реєстр, проте по факту може бути передана лише мінімальна кількість файлів. При великих обсягах і автоматизованому процесі кредитування виникає питання про доцільність запиту до такого реєстру з невідомим hit rate і відсутністю можливості детального аналізу кредитної історії. Ще дві причини – низький рівень автоматизації запитів і отримання відповідей з Реєстру, а також ліміт на кількість запитів на добу;

– поширення практики купівлі проблемних кредитів компаніями-колекторами, застосування факторингу. На особливу увагу заслуговує запровадження нових механізмів продажу проблемних кредитів спеціалізованим фінансовим компаніям, зокрема таких, як bridgebank, bad bank, КУА. Мета створення такого банку полягає у пом'якшенні наслідків закриття проблемного банку, збереженні його активів і в захисті інтересів вкладників. Відповідно до механізму функціонування bridge-bank, із проблемного банку йому передаються застраховані депозити та «працюючі» активи, а

активи, що не підлягають передачі, продаються КУА або підлягають ліквідації. Це зроблено задля очищення балансів банків від проблемних активів [9];

– формування достатніх обсягів резервів під заборгованість. Наразі резерви формуються з кожного кредиту окремо на основі індивідуального кредитного ризику. В основі визначення кредитного ризику лежить ймовірність непогашення кредитної заборгованості в майбутньому. Резерви по кредитному портфелю є сумою індивідуальних резервів за позиками окремих позичальників [10];

– вибір та реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері, наприклад, створити банк проблемних активів або перехідний банк (із залученням держави або приватних інвесторів);

– посилення нагляду за діяльністю банків шляхом удосконалення безвиїзного нагляду та покращення порядку створення та ліцензування банків і банківських установ [3].

Застосування зазначених заходів дасть змогу мінімізувати кредитні ризики у банківській сфері, зменшити кількість проблемної заборгованості та, відповідно, забезпечити економічне зростання держави.

Висновки. Проведені дослідження підтвердили теоретичну доцільність і практичну вагомість аналізу сучасного стану проблемної кредитної заборгованості банків України, що дозволяє визначити напрями її подолання. Оцінка окремих показників діяльності банків виявила ряд факторів, що негативно позначаються на роботі з проблемними кредитами, а саме: зменшення кількості банків (зокрема, банків з іноземним капіталом), скорочення обсягів кредитування, що напряму пов'язано зі зростанням процентних ставок за кредитами, зниження реальних

доходів населення, девальвація національної валюти та інше. Гальмує розвиток кредитування наразі зростання процентних ставок за кредитами. Для покращення ситуації в кредитуванні потрібна стабілізація економічних, політичних, соціальних умов та підтримка державою банківського сектору. Головним завданням є створення ефективної системи роботи з проблемними кредитами, яка забезпечить максимально можливе повернення коштів та недопущення негативних тенденцій у майбутньому.

Кожен банк має розробити комплекс заходів, що застосовується до окремої категорії проблемних кредитів, відпрацювати алгоритми взаємодії підрозділів у разі появи тих чи інших ознак, варіанти поведінки залежно від ступеня ефективності застосовуваних заходів. Впровадження у практичну діяльність банків запропонованих заходів щодо зменшення обсягів проблемної заборгованості будуть предметом нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Волкова Н. І., Кульбіда В. А. Особливості банківського кредитування підприємств на сучасному етапі. *Фінанси. Облік. Банки. Наук. журнал*. 2018. №1 (24). С. 113-122.
2. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <https://ank.gov.ua>. (дата звернення: 05.09.2020 р.).
3. Яременко О. Р. Проблемні кредити банків : визначення сутності та тенденції їх розвитку в умовах банківської кризи. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. № 10. С. 900-905.
4. Крупка М. І., Баран О. Б. Економічна сутність проблемного кредиту у банківській діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 209-217.
5. Характеристика передумов виникнення проблемної заборгованості банків. URL : <http://economics-issues.com.ua> (дата звернення: 25.07.2018).
6. Чому кредити в Україні такі дорогі та як їх здешевити URL : <https://hromadske.ua/posts/chomu-krediti-v-ukrayini-dorogi-ta-yak-mozhna-yih-zdesheviti> (дата звернення: 20.08.2020 р.).
7. Мельник О. О. Проблемні кредити : аналіз якості кредитного портфеля банків України. *Науковий погляд : економіка та управління*. 2019. № 1 (63). С. 200-211.
8. Олійник А. . Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків України. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. № 6. С. 300-307.
9. Міщенко В. І., Міщенко С. В., Неклюдова Т. М. Управління проблемними кредитами в умовах циклічного розвитку економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. № 26. Ч. 2 С. 56-61.
10. Сирчин О. Л. Формування та використання резервів під кредитну заборгованість комерційних банків. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 3. С. 265-270.

References:

1. Volkova, N. I. & Kulbida, V. A. (2018). Features of bank lending to enterprises at the present stage. *Finansy. Oblik. Banky. Nauk. zhurnal*. 1 (24), 113-122 [in Ukrainian].
2. Official site of the National Bank of Ukraine (2020). Retrieved from : <https://bank.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Yaremenko, O. R. Problem loans of banks : definition of essence and tendencies of their development in the conditions of banking crisis. (2017). *Hroshi, finansy i kredyt*. № 10, 900-905 [in Ukrainian].
4. Krupka, M. I. & Baran, O. B. (2016). Economic essence of problem credit in banking activity. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, 26.2, 209-217 [in Ukrainian].
5. Characteristics of the preconditions for the emergence of bad debts of banks (2018). Retrieved from : <http://economics-issues.com.ua> [in Ukrainian].
6. Why loans in Ukraine are so expensive and how to make them cheaper (2020). Retrieved from : <https://hromadske.ua/posts/chomu-krediti-v-ukrayini-dorogi-ta-yak-mozhna-yih-zdesheviti> [in Ukrainian].
7. Melnyk, O. O. Problem loans : analysis of the quality of the loan portfolio of Ukrainian banks (2019). *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, 1 (63), 200-211 [in Ukrainian].
8. Oliynyk, A. V. Non-performing loans and their impact on the solvency of Ukrainian banks (2017). *Hroshi, finansy i kredyt*, 6, 300-307 [in Ukrainian].
9. Mishchenko, V. I., Mishchenko, S. V. & Neklyudova, T. M. (2017). Management of problem loans in terms of cyclical economic development. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho univer-sytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, 26(2), 56-61 [in Ukrainian].
10. Syrchyn, O. L. (2014). Formation and use of reserves for credit indebtedness of commercial banks. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, 3, 265-270 [in Ukrainian].

